Cite: Novikov, V. M. (2022). Priorytety yakisnogo rozvytku doshkilnoyi osvity [Priorities for the Quality Development of Preschool Education]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 1 (47), 142-160. https://doi.org/10.15407/dse2022.01.142

https://doi.org/10.15407/dse2022.01.142
УДК 37.015.6
JEL Classification I 29. I 19

В. М. НОВІКОВ, д-р екон. наук, проф.
Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60
E-mail: valery.economy@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5892-815X
Scopus: ID 57221437748

ПРІОРИТЕТИ ЯКІСНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сьогодні проблема подальшого розвитку дошкільної освіти обговорюється у тісному зв'язку з впровадженням інноваційних освітніх технологій, застосуванням сучасних методів та інструментів функціонування закладів дошкільної освіти (ЗДО), удосконаленням їх структури і укріпленням ресурсної бази. Важливо усвідомити, що мотиваційним інструментом реалізації цих глобальних трендів є оцінка якості навчання в цих закладах. Вона підтверджує критичну важливість і економічну ефективність раннього розвитку дітей для їх подальшої життєвої перспективи з точки зору педагогіки і психофізіології. Незалежна оцінка якості освітніх програм є найважливішим засобом інформування суспільства щодо прийняття кардинальних рішень про перспективний розвиток системи дошкільної освіти. Метою статті є визначення умов створення адекватного середовища розвитку дошкільного контингенту дітей з врахуванням досвіду зарубіжних країн. Методи дослідження: аналоговий, табличний та варіації для аналізу кількісних змін величини досліджуваної ознаки (бюджетних витрат). Новизна роботи полягає в отриманні результатів передусім щодо розвитку предметно-ресурсного середовища ЗДО, а також характеристики шкал оцінки якості дошкільної освіти, що дають можливість удосконалення стратегії розвитку системи дошкільної освіти, коригування освітніх програм та підвищення професійного рівня педагогічних працівників ЗДО. В статті надана характеристика «Шкал для комплексної оцінки якості освіти в дошкільних організаціях», які дають змогу об'єктивно оцінити відповідність функціонування ЗДО державним стандартам розвитку дошкільної освіти. Аналітичній оцінці піддано основні компоненти освітньої роботи ЗДО. З метою їх використання для оцінки якості освітньої діяльності ЗДО акцент переноситься з аналізу результатів навчання дітей на визначення потенціалу ресурсної бази таких закладів. В умовах відсутності надійних гарантій з боку держави на

здобуття якісної дошкільної освіти пропонуються певні кроки, спрямовані на вирівнювання стартових можливостей доступу до навчання у сучасних ЗДО.

***Ключові слова**: якість дошкільної освіти, державні стандарти дошкільної освіти, шкали визначення якості закладів дошкільної освіти, державні будівельні правила та норми, чисті показники охоплення закладів дошкільної освіти.*

Постановка проблеми. Сьогодні в багатьох країнах світу формується інноваційна політика розвитку дошкільної освіти. Розвиненість мережі ЗДО розглядається як перша ступінь, що має важливе значення для академічних успіхів у середній школі. В Україні доступності до сучасної дошкільної освіти заважає відсутність чітких уявлень щодо оцінки її якості, процедур та механізмів досягнення високих навчальних результатів. З метою з'ясування того, наскільки ефективно реалізуються освітні стандарти дошкільної освіти, доречно застосовувати специфічні і складні програми дослідницького формату, спрямовані на вивчення комплексу умов процесу навчання. Для розуміння перспектив розвитку дошкільної освіти в Україні потрібно, по-перше, визначення ситуації у цій сфері з точки зору міжнародних зусиль досягнення якості навчання в ЗДО. По-друге, слід висвітлити основні напрями удосконалення системи дошкільної освіти з метою її якісного розвитку.

Аналіз останніх досліджень. При розгляді актуальних проблем дошкільної освіти переважно аналізуються тенденції та перспективи розвитку мережі ЗДО. Обговорюються питання спадкоємності дошкільної та початкової освіти, професійної компетенції працівників у ЗДО, кадровий склад. У контексті проблематики якості освіти питання розглядаються комплексно, але без взаємозв'язку між окремими якісними параметрами дошкільного навчання та їх пріоритетним значенням. Праці такого змісту належать Т. М. Кузнецовій (T. M. Kuzneczova) [1], К. Козак (K. Kozak) та І. Швидкій (I. Shvidka) [2], Л. В. Поздняк (L. V. Pozdnyak) та Н. Н. Лященко (N. N. Lyashhenko) [3].

Сучасний аналіз оцінки якості дошкільної освіти на основі нормативного і процесуального підходу застосовують закордонні автори Т. Хармс, Р. Клиффорд, Д. Крайзер (T. Harms, R. Kliford, D. Krejer) [4]. У зв'язку з тим, що методологія, використовувана авторами, пройшла апробацію в ЗДО і підтвердила повну придатність як інструмент оцінки якості дошкільної освіти, необхідно проаналізувати основні її положення і умови використання. Особливо актуальним видається вивчення цих принципових тез та інструментів зараз, оскільки Україна налаштована на реалізацію сучасних підходів до оцінки якості дошкільної освіти [4].

В останні роки міжнародними організаціями та окремими країнами проведено чимало масштабних досліджень, присвячених розвитку системи дошкільної освіти. Одержані результати свідчать про зв'язок якісного ви-

хування та навчання дітей з їх успішністю на наступних ступенях в оволодінні шкільними предметами. При нинішньому розвитку мережі ЗДО в Україні проблема досягнення європейських освітніх рівнів якості виховання та проблема забезпечення доступу до ЗДО мають набувати пріоритетного значення (особливо в містах).

Мета статті. У зв'язку з тим, що тема оцінки якості дошкільної освіти посідає провідне місце в міжнародному обговоренні проблем освіти дітей дошкільного віку, метою статті є визначення умов створення адекватного середовища розвитку дошкільного контингенту дітей з врахуванням досвіду зарубіжних країн.

Методами дослідження є аналоговий, табличний, варіації для аналізу кількісних змін величини досліджуваної ознаки (бюджетних витрат).

Новизна. Отримані в ході дослідження результати, передусім щодо розвитку предметно-ресурсного середовища у ЗДО, а також характеристики шкал оцінки якості дошкільної освіти дають можливість удосконалення стратегії розвитку системи дошкільної освіти, коригування освітніх програм та підвищення професійного рівня педагогічних працівників ЗДО.

Виклад основного матеріалу. В Україні в 2020 р. охоплення дітей дошкільною освітою складає в середньому 58 %, хоча диференціація показників по території країни досить істотна. Розрив між граничними значеннями є наслідком не тільки регіональних відмінностей у доступі до ЗДО, але й різниці у чистих показниках охоплення закладами дошкільної освіти дітей різних вікових груп (табл. 1).

В містах охоплення дітей віком 3—5 років ЗДО складає 88,6 %, у сільській місцевості — 57,0 %. У шістнадцяти областях України рівень охоплення дітей ЗДО в містах перевищує 90 % (у Полтавській, Вінницькій, Житомирській, Хмельницькій, Сумській, Чернігівській областях — 100 %). У сільській місцевості в дев'яти областях відвідування дітьми ЗДО нижче 55 %. Саме цей фактор впливає на загальний низький показник охоплен-

Таблиця 1. **Чисті показники охоплення закладами дошкільної освіти дітей різних вікових груп** *(кількість вихованців певного віку у % до чисельності населення відповідного віку)*

Території	0—2 роки	3—4 роки	5 років	3 роки	3—5 років	6 років	3—6 років
Україна	42,0	15,2	82,7	66,2	76,7	6,1	57,5
Міська місцевість	49,3	19,3	96,3	75,3	88,6	7,5	66,3
Сільська місцевість	28,2	7,2	57,1	48,7	54,0	3,3	40,5

Джерело: Дошкільна освіта в Україні у 2020 році. Статистична інформація. Київ, 2021.

ня ЗДО дітей у віці від 3 до 5 років, які є найбільш масовим контингентом дошкільників, що відвідують ці заклади. Цей показник можна порівняти з аналогічним показником країн ОЄСР та EU, який складає 86 та 88 % відповідно [5].

У зв'язку з великим охопленням дітей в містах мережею ЗДО пріоритетними напрямами державної політики міської місцевості стає підвищення якості освіти. В Україні проблематика оцінки якості роботи ЗДО як важливих соціальних інститутів уже не один рік привертає ретельну увагу. При цьому оцінюються лише формальні структурні показники (штатна укомплектованість кадрами, рівень їх кваліфікації, наповненість груп, кількість приміщень та їх оснащеність, структурна різновидність та ін.), а також доступність ЗДО. Ці показники досить просто вимірюються. Проте структурні показники, які зазвичай домінують у складі індикаторів якості освіти у моніторингу державних програм розвитку ЗДО, недостатньо відображають якість навчання. Освітні програми з кількісним підходом до їх виміру слабо корелюють з оцінкою освітнього процесу. Цей зв'язок є складним і неоднозначним. Стосунки вихователів з дітьми, їх здатність підтримувати та розширювати зацікавленість дітей у навчанні, підвищувати рівень їхнього мислення неможливо визначити через процесуальні характеристики. Для цього потрібні специфічні і більш адекватні предиктори, ніж структурні показники, які переважають в оцінці освітніх результатів дітей.

Перехід до нової парадигми визначення якості дошкільної освіти в ситуації невизначеності освітніх стандартів несе в собі загрозу повернення з часом до типових показників оцінки програм розвитку ЗДО. У зв'язку з цим основні ідеї та цінності «Базового компонента дошкільної освіти» як Державного стандарту дошкільної освіти України не зможуть бути реалізовані і постраждає інноваційний розвиток усієї системи дошкільного виховання. Базовий компонент має «інваріантну» та «варіативну» складові і тринадцять основних напрямів: особистість дитини, дитина в сенсорно-пізнавальному просторі, дитина в природному довкіллі, дитина у світі мистецтва, дитина в соціумі та соціально-фінансова грамотність тощо. Кожний освітній напрям Базового компонента завершується узагальненим визначенням результату освітньої роботи — сформованістю певного виду компетенцій. Фактично Базовий компонент дошкільної освіти обмежується засвоєнням її змісту як завершеного етапу, розрахованого на весь період дошкільного виховання, мінімальною сформованістю достатнього рівня освітніх компетенцій дитини, необхідного для її готовності до систематичного навчання у школі. В контексті набуття дитиною дошкільного віку освоєння елементарних (доступних) знань перед її вступом до школи важко переоцінити. Проте при уважному знайомстві зі змістом Базового компонента виявляється, що в ньому не врахована територіальна специфіка, показники та індикатори оцінки, базові характеристики якості до-

шкільної освіти практично ідентичні цінностям, принципам і основним положенням державного стандарту. Це підтверджено й переліком принципів, на яких ґрунтується Базовий компонент дошкільної освіти, як-от: формування засад демократичного суспільства, рівний доступ до якісної освіти, забезпечення сталого розвитку та міжвідомча взаємодія, державно-громадське та державно-приватне партнерство в організації та управлінні дошкільною освітою, соціально-педагогічне партнерство громади та всіх учасників освітнього процесу [6].

Правильне вирішення проблеми якості дошкільної освіти знаходиться у площині переходу від усталеної в Україні навчально-дисциплінарної моделі до затвердження моделі розвитку предметно-просторового середовища. Власне така модель дає змогу охарактеризувати якісний потенціал освітнього процесу, для чого потрібні більш складні процедури оцінки дошкільного виховання, ніж структурні показники. Така модель апробована в багатьох країнах і одержала позитивні відгуки практиків. Одним із функціональних драйверів, що забезпечує повноцінне використання моделі, було лонгітюдне дослідження нобелівського лауреата Дж. Хекмана та співавторів Ф. Кунья, Л. Лохнер, Д. Мастерова «Інтерпретеція дослідження формування навичок життєвого циклу», яке показало критичну залежність розвитку дітей дошкільного віку безпосередньо від педагогічного процесу в ЗДО [7].

Інструментом комплексної оцінки якості освіти в ЗДО є «Шкала оцінки навколишнього середовища для дітей раннього віку» (*Early Childhood Environment Rating Scales — ECERS*) [8]. Сьогодні застосування *ECERS* для оцінки якості освіти спостерігається у всьому світі. Інструмент шкал експериментально підтверджений і пройшов процес стандартизації в більш ніж 30 країнах. Він має високу ступінь валідності, завдяки чому широко використовується для оцінки національних систем дошкільної освіти. Надійність стандартизованих інструментів охоплює як структурні, так й процесуальні компоненти якості освіти. В такому випадку результати застосування шкал інтегрального показника *ECERS* виявляються настільки важливими, що дають змогу використовувати їх для крос-культурних зіставлень. Адекватність даних забезпечується відповідністю обраного інструменту правилам кваліметрії, зокрема: а) визнанню практичної необхідності методів кількісної оцінки якості послуг для вирішення завдань планування і контролю на різних рівнях організації діяльності закладів освіти; б) теоретичному визнанню практичної можливості вимірювання в кількісній формі будь-яких окремих властивостей та їх поєднань, у т.ч. комплексного узагальненого і інтегрального показника якості послуг. Це означає, що при побудові системи оцінки якості дошкільної освіти необхідно обирати показники, які можливо зафіксувати методами кваліметрії і які пристосовані для прогнозування розвитку системи ЗДО в контексті

цілей і завдань, зафіксованих у Базовому компоненті дошкільної освіти. Ключовим напрямом Шкал визначення якості у ЗДО є оцінка умов реалізації основних освітніх програм. Проміжні або підсумкові освітні результати дітей не підпадають під цю процедуру. Фактично стандартом заперечується оцінювання результатів освіти дітей з метою їх використання для удосконалення освітньої діяльності у ЗДО. Такий методологічний принцип трактується як наукова новизна. Проте його слід розглядати як важливу доробку теоретичної доктрини «невиробничої праці», розробленої ще класичною політичною економією в особі таких її відомих представників, як У. Петті, А. Сміт, Д. Рикардо та К. Маркс.

Ймовірний формат роботи з дітьми раннього віку в ЗДО ґрунтується на певній педагогічній філософії, яка визнає індивідуальну особливість кожної дитини, передбачає її розвиток та сприяє цьому. Ідея активної участі дітей у виховному процесі, врахування дитячих інтересів в конструюванні навчального середовища реалізується в сучасних стандартах дошкільної освіти. В Шкалах освітня робота систематизована по шести напрямах, відповідно до яких розподіляються всі компоненти діяльності ЗДО. Ці функціональні напрями включають просторові умови, взаємодію учасників освітнього процесу, планування, застосування і різноманіття матеріалів, індивідуалізацію, участь в управлінні. Конкретизацію освітніх компонентів представлено на рис. 1.

Для розуміння того, які наслідки шкали *ECERS* мають для освітнього середовища у ЗДО, важливо оцінити їх педагогічний потенціал. Значущими параметрами організації освітнього процесу, пов'язаними з якістю навчання, визнаються активність усіх його учасників і діалог між ними. Важлива характеристика практик дошкільного навчання, яка в основному представлена в центральній частині рис. 1, дає можливість досягти високої якості фізичного, психологічного, соціального благополуччя не як набору характеристик, а саме балансу між індивідуальними ресурсами дитини і викликами, з якими вона стикається. Це перш за все мовно-комунікативний розвиток, передумови функціональної грамотності, розумовий розвиток, розвиток логічного мислення, соціально-комунікативний і емоційний розвиток, фізичний розвиток і рухова активність [4; 9]. Спеціалісти вважають, що знання природи, навколишнього середовища і предметів, математика, фантазійні та рольові гри, заняття будівництвом і конструюванням, образотворчим мистецтвом, музикою і танцем дають важливий потенціал для творчого та естетичного творення. Мова і комунікація — це наскрізна центральна лінія розвитку, що пронизує всі інші галузі педагогічної роботи. Крім цього, розвиток мови, основ грамотності, здатності слухати і висловлювати свої переживання і враження відбувається на регулярних групових заняттях, вимоги до яких також визначаються необхідністю дотримуватися рівноваги між активністю і внеском дитини та

Рис. 1. Основні компоненти освітньої діяльності дошкільного закладу
Джерело: [4, с. 10].

імпульсами (стимулами) з боку дорослих [4]. Мультикультурна освіта стосується взаємодії різних культур у ЗДО, а також аналізу упереджень, культурних протиріч і конфліктів [4]. Розділ «Адаптація / емоційне благополуччя» відображає початковий етап спільної роботи дитячого садка і сім'ї; необхідність особливого адаптаційного періоду і увагу до нього в даний час є невід'ємними вимогами до організації роботи і програмою будь-якого дитячого садка [4].

Якісний нагляд і догляд за дітьми — це обов'язкова основа будь-якої освітньої роботи. Приймання їжі і годування, здоров'я і гігієна, відпочинок і сон, а також безпека є компонентами педагогічної роботи, що відповідають основним потребам дітей та їхнім правам на догляд і перебу-

вання в безпечній обстановці. Організація харчування, відпочинку і сну, гігієни, догляду за тілом і виховання здорових звичок розглядаються як соціальні комунікативні події, повноцінні області вчення, тобто входять до поняття якісної освіти [4, с. 11].

Зазначені аспекти, на наш погляд, переконливо свідчать, що програма якості дошкільної освіти, представлена на рис. 1, передбачає вирішення проблеми її доступності. Доступність зазвичай трактується як метрика, або кількісна характеристика. В метрику включають, по-перше, надійність освітньої послуги, що служить для оцінки її дефіцитів; по-друге, функціональність, за допомогою якої встановлюються наявність та правильність реалізації функції освітньої послуги; по-третє, супровід, завдяки якому вимірюються ресурси послуги. В літературі доступність розглядається як концепція, що має постійну актуальність у наукових дослідженнях. Огляд різних показників доступності аналізується, наприклад, у роботі Антонія Пасе, Даррена М. Скота та Катрін Моренси «Measuring Accessibility: Positive and Normative Implementations of Various Accessibility Indicators» [10].

Ключові проблеми забезпечення доступності якості дошкільної освіти охоплюють такі аспекти:

• відсутність місць у ЗДО, що тягне за собою порушення прав дитини на дошкільне виховання та відсутність рівних стартових можливостей для навчання в початковій школі;

• слабку матеріально-технічну базу закладів дошкільної освіти, низьку частку витрат на їх утримання, забезпеченість навчально-виховних процесів необхідним обладнанням;

• невідповідність оплати праці педагогічного персоналу, що утруднює залучення в систему дошкільної освіти кваліфікованого персоналу та оновлення кадрів;

• неадекватність внутрішнього середовища ЗДО, що базується на будівельних нормативах та правилах і виокремлюється в специфічний регулятор якості освіти.

З огляду на викладене вище можна сказати, що невід'ємною частиною сучасних концептуальних підходів до визначення якості освіти є відповідність просторо-фізичного середовища, матеріалів та обладнання в ЗДО стандартам та вимогам, які містяться в «Шкалах оцінки навколишнього середовища для дітей раннього віку». В Україні вирішенню питань доступності якісного дошкільного виховання та навчання дітей заважає нерозвиненість інфраструктури дошкільної освіти. Особливо незадовільний стан з доступом спостерігається в містах. Міські ЗДО працюють із перевантаженням. У середньому по Україні кількість дітей у цих закладах у розрахунку на 100 місць становить 115 осіб. Максимальна завантаженість зафіксована у Львівській області (145 осіб), мінімальна — у Донецькій області (94 осіб) (рис. 2).

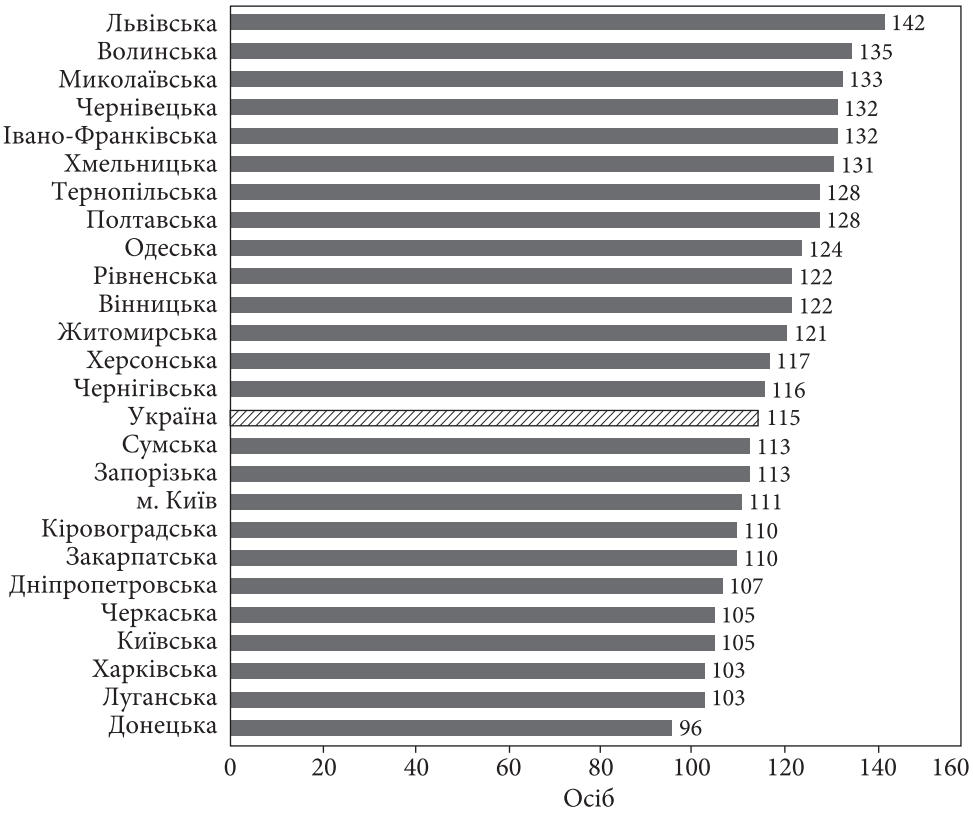

Рис. 2. Кількість дітей у закладах дошкільної освіти у розрахунку на 100 місць у 2019 р.
Джерело: Дошкільна освіта в Україні у 2019 році. Статистична інформація. Київ, 2019.

У дошкільній освіті домінує явна диференціація закладів по показникам фінансового забезпечення, стану матеріально-технічної бази, інвестиційних ресурсів.

Практика фінансування дошкільної освіти свідчить, що тіснота зв'язку між бюджетними видатками на розвиток ЗДО та кількістю дітей (вихованців) з часом послаблюється. В 2018 р. середній лінійний коефіцієнт кореляції між визначеними показниками дорівнював 0,89, в 2019 — 0,84. Користуючись співвідношенням: $|M_o - X_{ср.}| \approx 3\,|M_e - X_{ср}|$, встановлено помірний асиметричний характер варіації ряду розподілу видатків на дошкільну освіту залежно від кількості дітей у закладах. Проте абсолютний рівень лівої і правої частин рівності зменшився, що вказує про послаблення тісноти зв'язку між фінансовими інвестиціями та чисельністю дітей. Підтвердженням нормального розподілу або його порушенням є співвідношення: $\sigma = 1{,}25d$, де d — середнє абсолютне відхилення; σ — стандартне відхилення. У 2000 р. воно дорівнювало 0,108 тис. грн. = 0,104 тис. грн., у 2019 р. — 2,612 тис. грн. = 2,807 тис. грн. Результати підрахунків свідчать, що в сис-

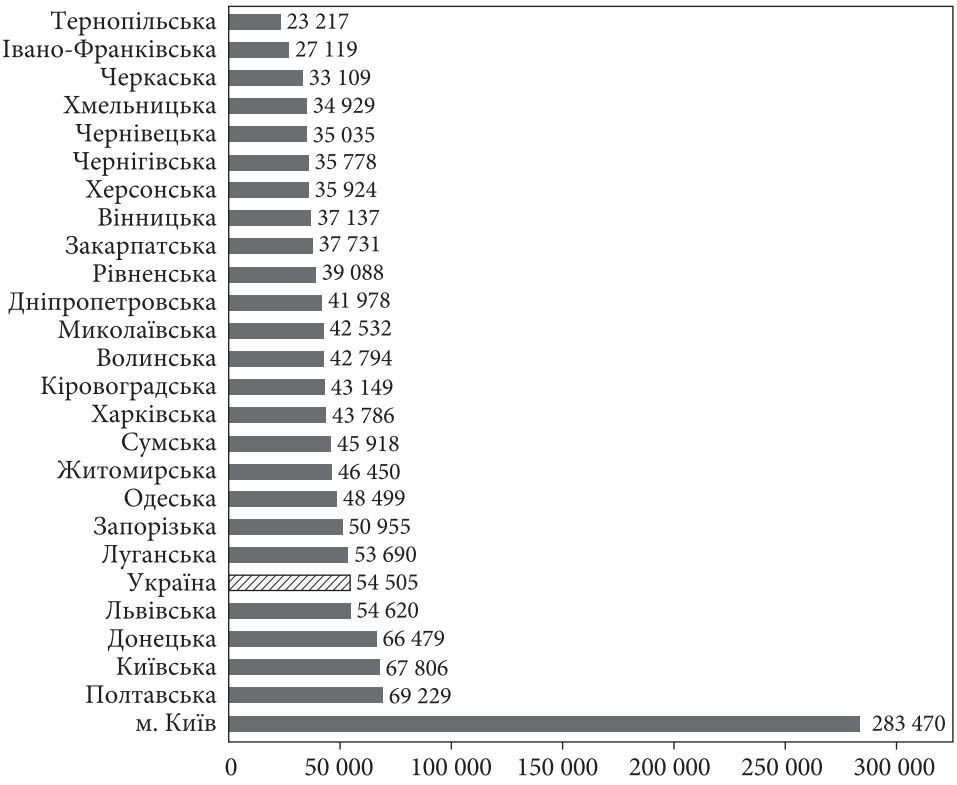

Рис. 3. Забезпеченість закладів дошкільної освіти матеріальними ресурсами у 2019 році, грн.
Джерело: розраховано на основі даних Міністерства фінансів України.

темі дошкільної освіти хоча і зберігається нормальний характер розподілу, проте він з часом поступово втрачається. Це приводить до того, що в абсолютному вимірі бюджетні витрати між регіонами України у розрахунку на одну дитину зростають. Якщо у 2010 р. коефіцієнт співвідношення максимального і мінімального рівня витрат між областями дорівнював 1,28, то в 2019 році — 1,43. Показник стандартного відхилення між регіонами України в 2019 р. становив 2,6 тис. грн. Це свідчення значної диференціації витрат на одну дитину між ЗДО.

Кількісна характеристика доступності дошкільної освіти включає показники насиченості просторово–предметного середовища різноманітними матеріалами, іграми, спортивним обладнанням. Різниця між областями в навчально-методичному забезпеченні програм Базового компонента дошкільної освіти матеріальними ресурсами у розрахунку на один заклад складає з врахуванням м. Києва 123 раза та 2,7 раза між периферійними регіонами (рис. 3).

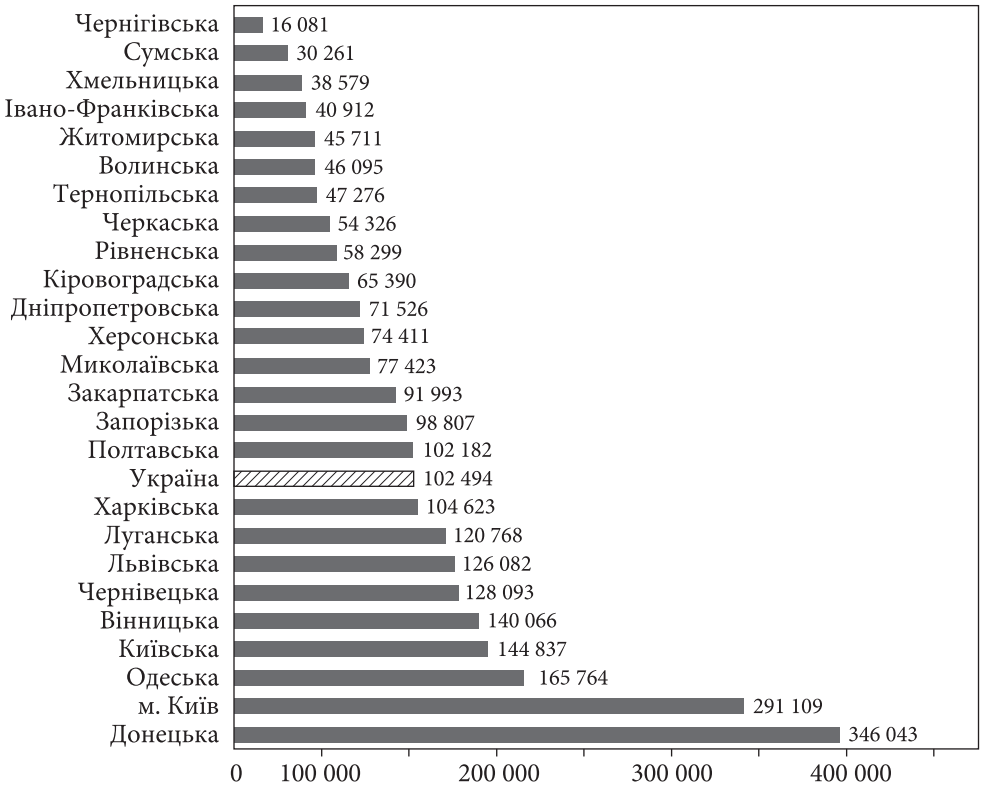

Рис. 4. Забезпеченість закладів дошкільної освіти капітальними вкладеннями у 2019 році, грн.
Джерело: розраховано на основі даних Міністерства фінансів України.

У бюджетному механізмі фінансування ЗДО в частині її насиченості матеріальними ресурсами здійснюється через спеціальні фонди місцевих бюджетів. Обсяг капітальних вкладень, які здійснюються самими ЗДО, вирізняється значною регіональною диференціацією. Коефіцієнт варіації обсягів капітальних вкладень по областях України дорівнює 0,7, що означає значну диференціацію обсягів інвестування в розвиток ЗДО (рис. 4).

Оцінюючи основні вектори розвитку інфраструктури дошкільної освіти, можна стверджувати, що вона не забезпечує для всіх регіонів України рівною мірою адекватних стартових можливостей для впроваджування сучасних інноваційних ініціатив, які добре зарекомендували себе в практиці виховання дітей в багатьох країнах. Значний внесок у теорію розвитку і виховання дітей дошкільного віку зробив німецький дослідник Р. Штайнера, коли створив Вальдорфську педагогіку і реалізував її ідеї в Німеччині [11]. У виховній роботі вальдорфських дитячих садків головним є навчання в групі з метою розвитку самостійної особистості, здатної жити в

суспільстві. Метотологія школи Р. Штайнера швидко розвивалася. Педагоги, натхненні успіхами першої вальдорфської школи і її педагогічними принципами, стали ініціаторами створення вальдорфських шкіл і дитячих садків у інших містах Німеччини, а також у США, Великій Британії, Швейцарії, Голландії, Норвегії та інших країнах [11, с. 83]. Сьогодні вихователі німецьких вальдорфських дитячих садків навчаються антропософській педагогіці упродовж одного року після отримання професійної освіти у напрямку дошкільної або соціальної педагогіки. Р. Штайнер вважав, що відволікаючи дошкільника від його фундаментального завдання — осягнення світу через взаємодію з ним, через органи чуття і навантажуючи його інтелектуальними завданнями, ми крадемо у дитини здоров'я і життєву енергію, необхідну для подальшого розвитку. Необхідно надати дитині можливості для природного розширення меж його талантів і здібностей. Вихователь повинен «плекати» душу дитини через мистецтво, музику і спів, рухи, танець, малюнок і живопис, казки, читання історій і віршів, ляльковi вистави, які наповнюють день малюків. Велика увага має приділятися розвиткові дрібної моторики, а отже, в'язанню, вишиванню, ліпленню, пальчиковим іграм тощо [11, с. 84—85]. Квінтесенція методу полягає в тому, що в процесі навчання у дітей розвивають ту діяльність, яку дитина може освоїти в даному віці без внутрішнього опору організму. Так, у дошкільному віці у дітей обов'язково розвивають пам'ять, працюють з їх образним мисленням, апелюють до почуття, а не до інтелекту. Матеріали та обладнання у вальдорфських дитячих садках немов «запрошують» дитину пограти [11, с. 85—86].

Сучасна зарубіжна практика якості дошкільної освіти показує, що для досягнення важливих освітніх результатів дошкільнят необхідно створювати відповідний предметно-просторовий простір. Це питання інфраструктурного розвитку дошкільної освіти. Аналіз важливих даних на рисунках 2—4 дав змогу позначити і дефіцити мережі ЗДО. Вони стосуються передусім проблеми інноваційного розвитку інфраструктури функціонування ЗДО. Вирішенню проблеми доступності сьогодні заважає нерозвиненість інфраструктури, а із розвитком інфраструктури вирішуються завдання переходу на нову якість дошкільної освіти. Визнання цього факту актуалізує нагальну необхідність зміни норм проєктування, будівництва, а також реконструкції і капітального ремонту інфраструктури дошкільних закладів. У цьому контексті особливої актуальності набуває інноваційна діяльність у будівельній сфері, яка має перспективи реалізації в частині впровадження нових технологічних регламентів, еквівалентних гармонізованим стандартам у рамках виконання Регламенту (ЕС) № 305/2011 Європейського Парламенту та Ради від 09.03.2011 (Директива Ради 89/106/ЄС). Проте в Україні гармонізація з регламентами ЄС проведена не повною мірою. Значна частина Державних будівельних норм була

оновлена ще у 2016 р. і спрямована на нормування робіт, технології їх виконання. Водночас унаслідок відсутності державного замовлення на кінцеві підсумки цієї діяльності вказані роботи були припинені [12]. В результаті третина державних будівельних норм застаріла на десятиріччя. Лише невелика кількість будівельних норм минулого століття, які зафіксовані в ГОСТах та СНІПах, була переглянута. Підприємства, що працюють без ГОСТів, користуються «технічними умовами» і не поліпшують якість продукції. При цьому зникає можливість гарантій не тільки вартості робіт, але й гарантії дотримання договірних строків введення в дію об'єктів будівництва [13]. Інертність будівельної галузі і несприйняття інновацій з причин її інституційної недосконалості заважає розвитку системи дошкільної освіти, її націленості на створення оптимальних умов раннього розвитку дитини, на вирівнювання доступу до сучасних ЗДО, забезпечення рівних стартових можливостей для дошкільного навчання.

З метою розвитку сучасного предметно-просторового середовища необхідно встановлювати санітарно-епідеміологічні вимоги до розміщення, облаштування, утримання та організації режиму роботи в ЗДО незалежно від форм власності та їх підпорядкованості. Такі вимоги до організації режиму роботи створені у ряді країн. Наприклад, у РФ діють декілька нормативних актів: до влаштування, утримання та організації роботи дошкільних закладів, до гігієни дітей та підлітків, до організації режиму роботи в дошкільних закладах [14; 15; 16; 17].

Вони регламентують вимоги до транспорту, будівлі, внутрішнього оздоблення приміщень, роботи з оргтехнікою тощо. Так, при будівництві дошкільних освітніх закладів слід враховувати радіус їх пішохідної доступності: в містах — не більше 300 м, у сільських населених пунктах і малих містах одно- і двоповерхової забудови — не більше 500 м [15, с. 9]. У приміщеннях дошкільних закладів, орієнтованих на південні румби горизонту, треба застосовувати оздоблювальні матеріали та фарби неяскравих холодних тонів, із коефіцієнтом відображення 0,7—0,8 (блідо-блакитний, блідо-зелений), на північні румби — теплі тони (блідо-жовтий, блідо-рожевий, бежевий) з коефіцієнтом відображення 0,7—0,6. Окремі елементи допускається фарбувати в яскравіші кольори, але не більше 25 % всієї площі приміщення. Поверхні стін приміщень для музичних та гімнастичних занять слід фарбувати у світлі тони з коефіцієнтом відбиття 0,6—0,8 [15, с. 21]. Визначено також певні вимоги до роботи з комп'ютерною технікою.

Нормативні параметри проєктної організації дошкільної освіти, зафіксовані в будівельних вимогах та правилах, становлять собою потенціальну можливість створення умов для подолання регіональних диференціацій в доступності освіти і забезпеченні якості дошкільного виховання дитини.

Доступність оцінюється не тільки структурними й кількісними характеристиками ЗДО. Для дослідження цієї проблеми необхідно брати до

уваги соціально-економічні стани домогосподарств. Батькам з бідних сімей важко влаштувати своїх дітей в ЗДО. Більшості домогосподарств недоступні недержавні заклади, а також перебування дітей в виховних групах. Як демографічна група діти визначаються високими ризиками бідності. Дитяча бідність уже традиційно визначає ключовий вектор формування української бідності. Рівень бідності у сім'ях із дітьми вищий порівняно з сім'ями без дітей за будь-яким монетарним критерієм: рівень відносної бідності сімей із дітьми в Україні складав 29,4 %, абсолютної — 49,9 %. Від монетарної бідності більшою мірою потерпають діти до 3-х років та 3—6 років. Очевидно, щомісячна виплата допомоги при народженні дитини не компенсує втрату заробітку під час перебування матері у відпустці по догляду за дитиною. Саме тому наявність у домогосподарстві малолітньої дитини підсилює ризик бідності. Рівень бідності в таких домогосподарствах у 1,5 раза перевищував середньоукраїнське значення [18]. Визначаючи значущість доступності дітей до якісної освіти, фокус громадської уваги має зміститись у бік соціальних проблем забезпечення доступності ЗДО.

Досягненню рівності у доступі до якісної освіти сприятиме залучення недержавних структур у процес інноваційної дошкільної освіти. Зараз формування в Україні партнерської моделі розвитку ЗДО різко контрастує з ситуацією, що відбувається в інших країнах. У розвинених країнах державно-приватне партнерство широко використовується в соціальній інфраструктурі, зокрема, в дошкільній і середній освіті [12, с. 354]. Це пов'язано з тим, що в країнах з трансформаційною економікою державно-приватне партнерство функціонально спрямовується на інвестування в інфраструктуру дорожнього будівництва, енергетичної галузі, комунального господарства. Однак це не знімає відповідальності уряду за партнерську модель соціоінфраструктурного розвитку в умовах переходу до самоврядування територій. Одним з головних недоліків повільної динаміки процесу розвитку партнерських відносин є те, що регіональна влада не володіє питаннями реалізації механізму співфінансування соціальних проєктів, у т.ч. взаємодії з фінансовими, страховими установами, девелоперськими орга-

Таблиця 2. **Оптимально припустимі параметри температури та відносної вологості повітря в приміщеннях для занять з комп'ютерами**

Оптимальні параметри		Припустимі параметри	
Температура	Відносна вологість	Температура	Відносна вологість
19	62	18	39
20	58	22	31
21	55	—	—

Джерело: СанПиН 1249–03. С. 32.

нізаціями, оскільки не має висококваліфікаційних і різнопрофільних фахівців з будівельних питань [12, с. 355].

Для поліпшення інвестиційного клімату розвитку мережі об'єктів дошкільної освіти передбачається удосконалений організаційний механізм прийняття і реалізації проєктів державно-приватного партнерства, до якого залучені розпорядник бюджетних коштів, голова місцевої ради, партнер державно-приватного співробітництва, фінансові органи та визначено їх функціональну відповідальність за прийняття рішення і виконання інвестиційного проєкту. Отже, механізм державно-приватного партнерства має вирішувати питання передачі функцій управління інвестиційним процесом зацікавленим партнерам і на цій основі, зокрема, забезпечити підвищення якості дошкільної освіти.

Висновки. Останнім часом в Україні та за її межами проведено чимало досліджень, де дошкільна підготовка розглядається як перший рівень системи освіти, від якого значною мірою залежить досягнення високих академічних результатів на наступних щаблях шкільного навчання. Відвідування дитячих садків стає обов'язковою соціальною нормою для багатьох верств суспільства. Формується політика ефективності функціонування дошкільної освіти, доступності і високої якості навчання дітей, які стають державними пріоритетами у всіх розвинених країнах світу. Акцент робиться на фасилітації навчання, метою якої є допомогти дітям завдяки застосуванню групи навичок та інструментів ідентифікувати проблему і у процесі конструктивного обговорення самостійно прийняти необхідне рішення. Досягти позитивних результатів можливо шляхом погодження структурних та процесуальних параметрів. При цьому пріоритетом вважається якість матеріальних умов реалізації основних освітніх програм. Складний взаємозв'язок формальних показників предметно-просторового середовища з процесуальними характеристиками освітнього процесу є інституціональною основою досягнення якості дошкільної освіти. Інструментом, який відповідає реалізації згаданих вимог, є «Шкали для комплексної оцінки якості освіти в дошкільних освітніх організаціях» *(ECERS)*. Завдяки їх застосуванню забезпечується реалізація базового компонента дошкільної освіти, цілями якого є спрямування зусиль батьків, педагогів, психологів на розвиток творчого потенціалу дитини, на своєчасне підтримання досягнень індивідуальної своєрідності неповторного життєвого шляху, забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини у дошкільні роки. При цьому в зазначеному документі цілком справедливо міститься заперечення на використання цільових показників при нормативній оцінці якості дошкільної освіти. За допомогою даних численних досліджень із застосуванням шкали *ECERS* можна рекомендувати для використання три основних джерела інформації: аналіз відношення *ECERS* за змістом до інших інструментів для всебічної оцінки якості роботи ЗДО,

відповідних установ і документів, які висвітлюють методичні питання виховання дітей молодшого віку; дані досліджень із використанням шкали *ECERS* у закладах дошкільної освіти; відгуки користувачів *ECERS*.

У зв'язку із відсутністю гарантованого з боку держави права на підготовку дитини до школи доцільно звернути увагу на вирівнювання стартових можливостей доступу до навчання у ЗДО. У цьому контексті удосконалення потребує механізм формування доходної частини місцевих бюджетів та бюджетів територіальних громад.

Потенційні можливості для подолання диференціації у доступі до якісної дошкільної освіти має інститут державно-приватного партнерства. У разі застосування механізму такого партнерства важливо чітке визначення ряду позицій. По-перше, статус зобов'язань органів самоврядування, які мають виникати в рамках договорів про державно-приватне партнерство, і відповідно, низький рівень зацікавленості та захисту приватного партнера. По-друге, відсутність практики прийняття умовних зобов'язань органами самоврядування, тобто зобов'язань, що стають дійсними за настання певної умови, наприклад, передачі у власність готового об'єкта. По-третє, відсутність гарантій стосовно повернення коштів у майбутні бюджетні періоди за переданий об'єкт. По-четверте, відсутність механізмів спрямування коштів, зекономлених від впровадження проєкту, для розрахунків з інвесторами. По-п'яте, відсутність позасудового порядку стягнення заборгованості органів самоврядування за рахунок коштів бюджету розвитку. По-шосте, трактування деяких норм, у результаті чого виникають конфлікти та можливість двоякого розуміння окремих юридичних положень. По-сьоме, необхідно посилити роль батьківського контингенту у діяльності закладів дошкільної освіти.

Враховуючи, що дошкільна освіта в країні найбільш витратна порівняно з іншими сферами навчання (наприклад, вартість навчання в закладах загальної середньої освіти на 12—13 % дешевша), роль партнерських відносин сприятиме покращенню доступу дітей до якісної освіти.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Кузнецова Т. М. Якість дошкільної освіти в Україні: її досягнення та проблеми. *Парадигмальна модель керівника сфери освіти у контексті євроінтеграційних процесів*: Матеріали міжнародного форуму управлінської діяльності (18—19 трав. 2019 р.). Тернопіль: КРОК, 2019. С. 12—27.
2. Козак К., Швидка І. Якість дошкільної освіти на сучасному етапі. *Освітологічний дискурс.* 2018. № 3—4 (22—23).
3. Поздняк Л. В., Лященко Н. Н. Управление дошкольным образованием. Москва: Академа, 2000. 432 с.
4. Тельма Хармс, Ричард Клиффорд, Дебби Крайзер. Шкалы для комплексной оценки качества образования в дошкольных организациях. Москва, 2017. 128 с. URL: https://docplayer.ru › 775543 (дата звернення: 08.07.2021).

5. OECD Family Database (2019). Chart CF3.2. URL: https://www.oecd.org/els/soc/PF3_2_Enrolment_childcare_preschool.pdf (дата звернення: 08.07.2021).
6. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти» (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція) 12.01.21. № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 05.07.2021).
7. Heckman J., Cunha F., Lochner L., Masterov D. Interpreting the evidence on life cycle skill formation. *Handbook of the Economics of Education*. Amsterdam: Elsevier, 2006. Vol. 1. URL: https://ideas.repec.org/h/eee/educhp/1-12.html (дата звернення: 08.07.2021).
8. Early Childhood Environment Rating Scales - ECERS. URL: https://cyberleninka.ru › article (дата звернення: 14.07.2021).
9. Шиян И. Б., Ле-ван Т. Н., Шиян О. А., Зададаев С. А. Ключевые проблемы реализации ФГОС дошкольного образования. *Вопросы образования*. 2021. № 2. С. 82—105.
10. Measuring Accessibility: Positive and Normative Implementations of Various Accessibility Indicators. *Journal of Transport Geography.* 2021. Vol. 25. P. 141—153.
11. Быстрый Е. Б., Зигирист Р. Й. Ретроспективный анализ проблем реализации теории Р. Штайнера в дошкольных учреждениях Германии / Актуальные проблемы дошкольного образования: основные тенденции и перспектива развития в контексте современных требований. Челябинск, 2016. С. 81—87.
12. Згалат-Лозинска Л. О. Державне регулювання інноваційної діяльності в будівництві: теорія, методологія, стратегія розвитку. Київ, 2020. 469 с.
13. Судак В. С. Проблеми будівельної галузі України та реальні загрози її зникнення. URL: http://www.infobud.com.ua/vse-pro-svitovi-tendenci%D1%97-rozvitku-vgaluzi-budivnictva-proektuvannya-budivnictvo-ta-ekspluataciya/peredumovi-vprovadzhennya-vim-v-ukra%D1%97ni/problemi-budivelno%D1%97-galuzi-ukra%D1%97ni/ (дата звернення: 08.07.2021).
14. Санитарно-эпидемиологические требования к устройству, содержанию и организации режима работы дошкольных образовательных организаций / Санитарно-эпидемиологические правила и нормативы (СанПиН 2.4.1. 3049-13). Москва, 2014.
15. Гигиена детей и подростков. Детские дошкольные учреждения / Санитарно-эпидемиологические требования к устройству, содержанию и организации режима работы в дошкольных организациях / Санитарно-эпидемиологические правила и нормативы СанПиН 1249-03.
16. Гигиена детей и подростков. Детские дошкольные учреждения. Санитарно-эпидемиологические требования к устройству, содержанию и организации режима работы в дошкольных образовательных организациях / Санитарно-эпидемиологические правила и нормативы СанПиН 2.4.1. 2660-10-03. Москва, 2010.
17. Гигиена детей и подростков. Детские дошкольные учреждения / Санитарно-эпидемиологические требования к дошкольным группам, размещенных в жилых помещениях жилищного фонда / Санитарно-эпидемиологические правила и нормативы СанПиН 2.4.1. 3147-13. Москва, 2014.
18. Черенько Л. М. Модель рівня життя в умовах соціально-економічної нестабільності. Київ, 2012. 423 с.

REFERENCES

1. Kuzneczova, T. M. (2019). The quality of preschool education in Ukraine: its achievements and problems. Paradigmatic model of the core of the sphere of illumination in the context of European integration processes: Materials of the international forum for management action (18-19 May 2019), 12-27. Ternopil [in Ukrainian].

2. Kozak, K., & Shvidka, I. (2018). The quality of preschool education at the present stage. *Educational discourse*, 3-4, 22-23 [in Ukrainian].
3. Pozdnijk, L. V., Lyashnkon N. N. (2000). Preschool education management. Moscow: Akadema [in Russian].
4. Charms, T., Kliford, R., & Kraijzer, D. (2017). Scales for a comprehensive assessment of the quality of education in preschool organizations. https://docplayer.ru › 775543
5. OECD Family Database. (2019) Chart CF3.2. https://www.oecd.org/els/soc/PF3_2_Enrolment_childcare_preschool.pdf
6. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine On approval of the Basic component of preschool education (State standard for preschool education) from January 12 2001, № 33 (2021) [in Ukrainian].
7. Heckman, J., Cunha, F., Lochner, L., & Masterov, D. (2006). Interpreting the evidence on life cycle skill formation. *Handbook of the Economics of Education.* Amsterdam: Elsevier, 1. https://ideas.repec.org/h/eee/educhp/1-12.html
8. Early Childhood Environment Rating Scales - ECERS (2019). https://cyberleninka.ru › article (дата звернення: 14.07.2021).
9. Shiyan, I. B., Le-van, T. N., Shiyan, O. A., & Zadadaev, S. A. (2021). Key problems of the implementation of the Federal State Educational Standard of preschool education. *Educational issue*s, 2, 82-105 [in Russian].
10. Measuring Accessibility: Positive and Normative Implementations of Various Accessibility Indicators (2021). *Journal of Transport Geography,* 25, 141-153.
11. Bystryij, E. B., & Zigirust, R. Ij. (2016). Retrospective analysis of the problems of implementation of R. Steiner's theory in preschool institutions in Germany. *Actual problems of preschool education: main trends and development prospects in the context of modern requirements*, 81-87 [in Russian].
12. Zgalat-Lozinskaij, L. O. (2020). State regulation of innovation in construction: theory, methodology, development strategy [in Ukrainian].
13. Sudak, V. S. (2019). Problems of the construction industry in Ukraine and real threats of its disappearance [in Ukrainian].
14. Sanitary and Epidemiological Requirements for the Design, Content and Organization of the Mode of Operation of Preschool Educational Organizations (2014). *Sanitary and epidemiological rules and regulations (SanPiN 2.4.1. 3049-13)* [in Russian].
15. Hygiene of children and adolescents. Preschool institutions. Sanitary and Epidemiological Requirements for the Design, Content and Organization of the Mode of Operation of Preschool Educational Organizations (2014). *Sanitary and epidemiological rules and regulations (SanPiN 1249-03)* [in Russian].
16. Hygiene of children and adolescents. Preschool institutions. Sanitary and Epidemiological Requirements for the Design, Content and Organization of the Mode of Operation of Preschool Educational Organizations (2010). *Sanitary and epidemiological rules and regulations (SanPiN 2.4.1.2660-10-03*) [in Russian].
17. Hygiene of children and adolescents. Preschool institutions. Sanitary and Epidemiological Requirements for the Design, Content and Organization of the Mode of Operation of Preschool Educational Organizations (2010). *Sanitary and epidemiological rules and regulations (SanPiN 2.4.1.3147-13*) [in Russian].
18. Cheren'ko, L. M. (2021). The standard of living in conditions of socio-economic instability. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 27.08.2021.

V. M. Novikov, Dr. Sc. (Economics), Prof.
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenko, 60
E-mail: valery.economy@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5892-815X
Scopus ID: 57221437748

PRIORITIES FOR THE QUALITY
DEVELOPMENT OF PRESCHOOL EDUCATION

Further development of preschool education is associated with the introduction of innovative educational technologies, the use of modern methods and tools for the functioning of preschool institutions, improving their structure and strengthening the resource base. It is important to realize that the assessment of the quality of education in preschool institutions is a motivational tool for the implementation of these global trends. It confirms the critical importance and economic efficiency of the early development of children for their future life prospects from the point of view of pedagogy and psychophysiology. An independent assessment of the quality of curriculum is the most important means of informing society about making cardinal decisions about the future development of the preschool education system. The purpose of the article is to determine the conditions for creating an adequate environment for the development of the preschool contingent of children, taking into account the experience of foreign countries. The research methods are analog, tabular, variations for the analysis of quantitative changes in the value of the studied feature (budget costs). Novelty. The results obtained during the study, primarily on the development of subject-resource environment of preschool institutions, as well as the characteristics of scales for assessing the quality of preschool education provide an opportunity to improve the strategy of preschool education, adjust educational programs and improve the professional level of preschool teachers.

The statistic contains the characteristic «Scales for a comprehensive assessment of the quality of education in preschool organizations». Analytical assessments of the basic components of educational robots for preschool mortgages. In order to use them to assess the quality of educational activities of preschool organizations, the emphasis is shifted from analyzing learning outcomes to determining the potential of the resource base of preschool institutions. In the absence of reliable guarantees from the state for obtaining high-quality preschool education, certain steps are proposed aimed at leveling the starting opportunities for access to education in modern preschool institutions.

Keywords: quality of preschool education, basic standards of preschool education, Scales for determining the quality of preschool educational institutions, state building rules and regulations, net indicators of coverage by preschool institutions.